UDK: 619:616.995.1:591.5:636.3

MAYDA SHOXLI MOLLARDA GELMINTLARNING TUR XILMA-XILLIGI, ZARARLANISH INTENSIVLIGI VA MAVSUMIY O‘ZGARISHLARI

Asallayev O‘.H.,
Termiz davlat universiteti “Zoologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

Nazirjonova R.O.,
Termiz davlat universiteti tabiiy fanlar fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda mayda shoxli mollar gelmintofaunasining mavsumiy dinamikasi, gelmintlarning tarqalish xususiyatlari hamda yil fasllari davomida ularning uchrash darajasida kuzatilishi mumkin bo‘lgan o‘zgarishlarning ilmiy-amaliy ahamiyati yoritilgan. Gelmintlarning biologik rivojlanish sikli, xo‘jayin organizmining fiziologik holati, tashqi muhit omillari hamda ekologik sharoitlar gelmintofaunaning shakllanishi va mavsumiy o‘zgarishlariga ta’sir etuvchi muhim omillar sifatida tahlil qilingan. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlar gelmintlarning ekologik xususiyatlarini chuqurroq anglash, parazit va xo‘jayin o‘rtasidagi munosabatlarni baholash hamda parazitar kasalliklarni nazorat qilish strategiyalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: gelmintofauna, mavsumiy dinamika, gelmintlar, parazitizm, invaziya, ekologik omillar, biologik rivojlanish sikli, xo‘jayin organizmi, profilaktika.

Mayda shoxli mollarda uchraydigan gelmintlar chorvachilik mahsuldorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi muhim biologik omillardan biri hisoblanadi. Gelmintozlar hayvonlarning fiziologik holati, o‘sishi va rivojlanishiga ta’sir etib, ayrim hollarda mahsuldorlikning pasayishiga sabab bo‘ladi. Shu bois qo‘y va echkilarning gelmintofaunasini o‘rganish, parazitlarning tarqalish xususiyatlarini aniqlash hamda ularning mavsumiy o‘zgarishlarini baholash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega [1].

Gelmintlarning mayda shoxli mollarda uchrash darajasi yil fasllari, havo harorati, namlik, yaylov sharoiti va parazitlarning biologik rivojlanish xususiyatlariga bog‘liq ravishda o‘zgarishi mumkin. Ushbu omillarni hisobga olgan holda gelmintofaunaning mavsumiy dinamikasini o‘rganish parazitar invaziyalarning tarqalish qonuniyatlarini aniqlash, xavfli davrlarni belgilash va samarali profilaktik tadbirlarni tashkil etishga yordam beradi. Shu munosabat bilan mayda shoxli mollar gelmintofaunasining mavsumiy dinamikasini o‘rganish, gelmintlarning uchrash xususiyatlarini fasllar kesimida baholash hamda olingan natijalar asosida gelmintozlarning oldini olishga

qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish mazkur ishning asosiy yo‘nalishini tashkil etadi [2].

Gelmintofaunaning mavsumiy dinamikasi

Gelmintlarning mavsumiy dinamikasi yil davomida ularning tarqalishi, uchrash darajasi va ayrim hollarda miqdoriy ko‘rsatkichlarining o‘zgarishida namoyon bo‘ladi. Ushbu o‘zgarishlar tashqi muhit harorati, namlik, yog‘ingarchilik, yaylovlarning holati va parazitlarning biologik rivojlanish xususiyatlari bilan bog‘liq [3].

Bahor faslida haroratning ko‘tarilishi va namlikning ortishi ayrim gelmintlarning tashqi muhitdagi tuxum va lichinkalari rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratishi mumkin. Hayvonlarning yaylovlarda boqilishi natijasida ular parazitlarning invazion bosqichlari bilan zararlanish xavfiga duch keladi. Biroq bahorda zararlanishning ortishi barcha gelmint turlari uchun bir xil qonuniyat hisoblanmaydi.

Yoz faslida yuqori harorat va namlikning kamayishi ayrim gelmintlarning tashqi muhitdagi rivojlanishini cheklashi mumkin. Shu bilan birga, namligi saqlanib qolgan yaylovlarda yoki sug‘oriladigan hududlarda ayrim parazitlarning rivojlanishi davom etishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun yozgi davrdagi gelmintozlar holatini baholashda hududning mikroiqlimi va yaylov sharoitlari ham hisobga olinishi kerak.

Kuz faslida harorat va namlikning o‘zgarishi gelmintlarning tashqi muhitdagi yashovchanligi hamda hayvonlarning zararlanish darajasiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ayrim hududlarda kuzgi davrda gelmintlar bilan zararlanish ko‘rsatkichlarining ortishi kuzatiladi. Biroq bunday holatni muayyan hududda olib borilgan laboratoriya tekshiruvlari orqali tasdiqlash lozim.

Qish faslida past harorat ayrim parazitlarning tashqi muhitdagi rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin. Ammo bu holat hayvon organizmida mavjud bo‘lgan gelmintlar butunlay yo‘qolishini anglatmaydi. Ayrim parazitlar xo‘jayin organizmida saqlanib qolishi yoki rivojlanishining ma’lum bosqichida vaqtincha sustlashishi mumkin [4].

Gelmintlar tarqalishiga ta’sir qiluvchi ekologik omillar

Mayda shoxli mollar gelmintofaunasining shakllanishi va mavsumiy o‘zgarishida tashqi muhit omillari muhim o‘rin tutadi. Harorat va namlik parazitlarning tuxumlari hamda lichinkalarining rivojlanishi va yashovchanligiga ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, rivojlanishining muayyan bosqichlari tashqi muhitda kechadigan gelmintlar uchun ushbu omillar muhim hisoblanadi [5].

Yaylovlarning sanitariya holati va hayvonlarning boqilish zichligi ham zararlanish xavfiga ta’sir qiladi. Bir yaylovda hayvonlarning uzoq vaqt davomida zich boqilishi parazitlarning invazion bosqichlari bilan aloqa qilish ehtimolini oshirishi mumkin. Shu sababli yaylovlardan oqilona foydalanish, imkon qadar almashlab boqish

va hayvonlar saqlanadigan joylarning sanitariya holatini yaxshilash gelmintozlarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Gelmintofaunaning mavsumiy dinamikasini baholashda parazitlarning tur tarkibi, invaziya ekstensivligi va invaziya intensivligini alohida ko‘rsatkichlar sifatida o‘rganish lozim. Ushbu ko‘rsatkichlar orqali parazitlarning mavsumiy tarqalish xususiyatlarini aniqlash va profilaktika tadbirlarini ilmiy asosda rejalashtirish mumkin [6].

Mayda shoxli mollar gelmintofaunasining mavsumiy dinamikasi parazitlarning biologik xususiyatlari, tashqi muhit sharoitlari, yaylovlardan foydalanish tartibi va hayvonlarning fiziologik holati bilan bog‘liq murakkab jarayondir. Gelmintlarning tur tarkibi va tarqalish xususiyatlarini fasllar kesimida o‘rganish chorvachilikda parazitar kasalliklarning oldini olish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Gelmintlarning mavsumiy o‘zgarishini baholashda tur tarkibi, invaziya ekstensivligi va invaziya intensivligini alohida ko‘rsatkichlar sifatida tahlil qilish lozim. Ushbu ko‘rsatkichlarni birgalikda baholash zararlanish holatini aniqroq tushunish imkonini beradi.

Gelmintozlarga qarshi profilaktik tadbirlarni tashkil etishda mavsumiy ekologik sharoit, parazitlarning biologik rivojlanish sikli va hayvonlarning saqlash usullarini hisobga olish maqsadga muvofiq. Yaylovlarni almashlab foydalanish, sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilish va laboratoriya tekshiruvlari asosida maqsadli degelmintizatsiya o‘tkazish chorva hayvonlari salomatligini saqlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dadayev S. Parazitologiya. — Toshkent: O‘zbekiston, 2006. — 208 b.
2. Dadayev S.D., Abduraxmanova G.A. Umumiy parazitologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. — 384 b.
3. Dadayev S.D., Abduraxmanova G.A. Umumiy parazitologiya. — Toshkent: Go To Print, 2020. — 296 b.
4. Paluaniyazova D.A. Qoraqalpog‘iston mayda shoxli mollari gelmintlari (faunasi, tarqalishi, ekologiyasi). — PhD dissertatsiyasi avtoreferati, 2024.
5. Ergashev E.H., Abduraxmonov T.A. Chorva mollarining gelmintoz kasalliklari. — Toshkent: Mehnat, 1992. — 208 b.
6. Oripov A.O., Davlatov R.B., Yo‘ldoshev N.E. Veterinariya gelmintologiyasi. — O‘quv qo‘llanma, 2016.
7. Haqberdiev P.S., Qurbonov Sh.X. Parazitologiya fanidan amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari. — O‘quv qo‘llanma, 2015.